

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 8, 2020 | 27.08.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.8.8](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.8)

УДК 339.9

Л. Б. Колінець,
д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7005-0519
С. В. Радинський,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0002-5457-0143

ВПЛИВ ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ВИТРАТ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН

L. Kolinets
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of International Economic,
Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine
S. Radynskyy
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University, Ternopil, Ukraine

THE IMPACT OF THE GROWTH OF MILITARY EXPENDITURE ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRIES

У статті розглядається проблема визначення впливу зростання військових витрат на економічний розвиток країн. Розкрито теоретичні підходи до визначенні ролі військових видатків у державі. Проаналізовано основні концепції ваги військових витрат у економічному зростанні. Встановлено, що до позитивного впливу військових витрат на економічне зростання відносять: забезпечення мирного середовища для інвестиційної та виробничої діяльності, для внутрішніх та іноземних інвесторів; залучення ресурсів, зокрема населення, до науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності; одержання технічних навичок тощо. До негативного впливу збільшення оборонних витрат на економіку віднесено: можливе витіснення приватних інвестицій, негативний платіжний баланс та знищення капіталу (фізичного та людського). Аналіз ситуації в Україні показав значний приріст витрат на оборонну функцію держави в заміні видатків на розвиток економіки, соціальної інфраструктури, зростання оплати праці та інші заходи економічного розвитку країни.

The article considers the problem of determining the impact of rising military spending on economic development. The purpose of this work is to study the theoretical foundations of the role of military spending in the economic development of the country and the analysis of this situation in Ukraine.

Theoretical approaches to determining the role of military expenditures in the state are revealed. It is established that military expenditures are the sum of financial resources allocated by the state for the formation and maintenance of the country's armed forces. They often reflect the extent to which the state perceives the likelihood of a threat against it. The size of the military budget also reflects the nation's ability to finance hostilities outside the country. High military spending is sometimes a reaction to active wars. The basic concepts of the weight of military expenditures in economic growth are analyzed. It is established that the positive impact of military spending on economic growth includes: providing a peaceful environment for investment and production activities, for domestic and foreign investors; involvement of resources, in particular the population, in research and development activities; obtaining technical skills, etc. The negative impact of increased military spending on the economy includes: possible displacement of private investment, negative balance of payments and destruction of capital (physical and human). The concept that proves that the link between economic growth and military spending is meager is highlighted. The analysis of the situation in Ukraine showed a significant increase in spending on the defence function of the state in exchange for expenditures on economic development, social infrastructure, wage growth and other measures of economic development of the country. Military spending has increased, GDP per capita has fallen, and economic development has slowed.

Ключові слова: *військові витрати; економічне зростання; інвестиції; державні видатки; бюджет.*

Keywords: *military spending; economic growth; investment; government spending; budget.*

Постановка проблеми. Проблема забезпечення миру і стабільного розвитку у світі останнім часом набуває гострого значення. Глобальне поширення гострих збройних конфліктів змушує країни виділяти величезні людські та фінансові ресурси, щоб забезпечити й підтримувати мир та спокій у своїй країні. Національні та міжнародні організації також докладають величезних зусиль та несуть матеріальні витрати для досягнення миру у всьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці вивчення взаємозалежності величини військових витрат та економічного розвитку країн присвячено ряд наукових праць. Так, Таїмур Рахман та Ахмед Сіддікві досліджували це питання, торкаючись аспекту торгівлі товарами військово-промислового комплексу [1]. З неординарної точки зору підійшов до дослідження Н.Ефтичіа: він розглядав роль військових видатків і видатків на імпорт зброї у виникненні боргової кризи в Греції [2] Р. Ф. Пустовійт аналізував фактори впливу військових витрат на економіку країни [3.].

У наявних наукових доробках розкриття питань впливу військових витрат на економіку є дещо фрагментарним. Так, більшість науковців аналізують дані обмеженого переліку країн, тому й виникає необхідність розширювати дослідження у цій сфері.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної роботи є дослідження теоретичних основ ролі військових видатків у економічному розвитку країни та аналіз даного становища в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність кожної нації світу встановлювати стійкий мир та безпеку на власній території та за її межами викликає потребу фінансувати військові та правоохоронні органи країни. Можна констатувати, що військові витрати - це сума фінансових ресурсів, виділених державою на формування та утримання збройних сил країни. Вони часто відображають, наскільки держава сприймає ймовірність загрози проти неї. Розмір військового бюджету також відображає здатність нації фінансувати військові дії поза межами країни.

Для більшості країн також потрібен певний рівень безпеки для боротьби з внутрішніми та зовнішніми загрозами, а це, безумовно, може збільшувати можливі витрати, що призведе до урізання витрат на інші цілі.

Високі військові витрати іноді є реакцією на активні війни. П. Колліер стверджував, що одним із головних факторів військових витрат у країнах, що розвиваються, є внутрішній бунт. Він висловив думку, що там, де триває громадянська війна, військові витрати значно збільшуються. До інших чинників формування бюджету на військові потреби включають: попередній рівень військових витрат, геостратегічну стратегію, політику процесу прийняття бюджетних рішень, тиск з боку постачальників озброєнь, бенефіціарів та зацікавлених сторін, фінансово-економічні фактори тощо [4; 5]. Військові витрати відрізняються від більшості інших форм державних видатків, оскільки вони можуть забезпечити негайну вигоду у вигляді стійкої безпеки, яка стимулюватиме інвестиції в країні, але в той же час вони є витратами на споживання [4]. Це підтверджує аргумент Д.Дюма, який стверджував, що військова діяльність є економічно не вигідною в сучасному світі, оскільки вона не додає матеріального добробуту людям [6].

Оскільки військові витрати є складовою частиною урядової фінансової політики, варто було б розглянути теоретичні основи їх залежності. Так, вагнерівська та кейнсіанська наукові школи аргументували можливий напрямок причинно-наслідкового зв'язку, який може існувати між державними витратами та економічним зростанням, тобто, чи є збільшення державних витрат наслідком зростаючої економіки чи навпаки. У 1883 р. А. Вагнер стверджував (закон Вагнера), що під час процесу індустріалізації, коли дохід на душу населення збільшується (тобто існує економічне зростання), збільшується і частка державних витрат. Однак кейнсіанці стверджують, що державні витрати є складовою фіскальної політики і можуть використовуватися як інструмент для сприяння зростання. Отже, причинно-наслідковий зв'язок переходить від державних витрат до зростання. Важливо також зазначити, що військові витрати є складовою державних витрат серед інших видатків, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення тощо. Іншими словами, державні видатки можна класифікувати на дві широкі категорії - оборонні та не оборонні.

В подальшому науковці продовжили дослідження ролі військових витрат в економічному зростанні, однак, так і не дійшли до спільної думки. До позитивного впливу військових витрат на економічне зростання відносять: забезпечення мирного середовища для інвестиційної та виробничої діяльності, для внутрішніх та іноземних інвесторів; залучення ресурсів, зокрема населення, до науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності; одержання технічних навичок, навчальної підготовки тощо [7; 8]. Навпаки, деякі науковці довели існування негативного впливу збільшення оборонних витрат на економіку: можливе витіснення приватних інвестицій, негативний платіжний баланс та знищення капіталу (фізичного та людського) [8; 9; 10].

Існують також дослідження, які доводять, що зв'язок між економічним зростанням та військовими витратами мізерний [11; 12]. Намагаючись виявити, чи є якийсь зв'язок між військовими витратами та валовим внутрішнім продуктом у Чехії, Т. Данек стверджував, що військові витрати пояснюють лише 46% змін ВВП [13]. Тобто військові витрати не мають значущого впливу на зростання. Також коефіцієнт кореляції показав, що між змінними військовими витратами та ВВП існує негативна залежність у 68%.

Пізнавальним є дослідження О.Олофіна, який вивчав взаємозв'язок між витратами на оборону та зменшенням бідності в Нігерії між 1990 та 2010 роками [14]. Було здійснено оцінку чотирьох моделей за методом DOLS, у двох з яких індекс бідності виступав залежною змінною, а в інших - рівень дитячої смертності. Результати показують, що військові витрати на одного солдата, рівень військової участі, торгівля, населення та обсяг виробництва на душу населення позитивно зв'язані з показником бідності, а військові витрати, зарахування до середньої школи та ВВП на душу населення негативно зв'язані з рівнем бідності. Отримані результати підтверджують взаємодію між добробутом і капіталомісткістю військових витрат в Нігерії.

С. Черчілль та С. Юв також вивчали взаємозв'язок між військовими витратами та економічним зростанням, використовуючи базу з 272 метаспостережень, проведених із 48 первинних досліджень [15]. Їх дослідження показує, що існує затримка зростання впливу військових витрат та й цей процес більш виражений у країнах, що розвиваються, ніж у розвинених.

Українськими дослідниками питання взаємозалежності військових витрат та економічного зростання почало розглядатися після 2014р. - військової агресії з боку Росії. Виникла необхідність формування значних витрат на підготовку та утримання ЗСУ, забезпечення відповідного зростання видатків на реалізацію оборонної функції держави. Одним із критеріїв, що характеризує прагнення держави забезпечити необхідні умови розвитку Збройних Сил України та підтримання боєздатності таких сил на рівні відповідно до існуючих загроз, є обсяг оборонних видатків та їх розподіл за загально визначеними напрямками, якими є [16]:

- утримання особового складу;
- навчання та бойова підготовка військ;
- розвиток озброєння та військової техніки;
- інфраструктура.

Фінансування потреб національної оборони в Україні здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету в розмірі, який щороку визначається Законом України «Про Державний бюджет України» та забезпечує належне виконання завдань оборони. Рівень фінансування оборони обчислюється як відношення обсягу бюджетного фінансування оборонних витрат до ВВП. У країнах НАТО в середньому цей показник дорівнює 2-4%. У нас же він має становити не менше 3% запланованого обсягу ВВП та йти виключно на сили оборони [17]. Дана норма була закріплена на законодавчому рівні у Законі України від 21.06.2018 року №2469-VIII «Про національну безпеку України», у якому одним із найважливіших положень є визначений річний обсяг видатків на фінансування сектору безпеки та оборони [17].

Такий рівень фінансування повинен належним чином забезпечити заходи з утримання та реформування збройних сил, якісне оновлення військ (сил), закупівлю та модернізацію озброєнь і військової техніки, а також соціальний захист військовослужбовців. Однак частка бюджетних коштів на оборону на сьогодні не досягає встановленого чинним законодавством рівня 3% від ВВП.

Здійснюючи дослідження військових видатків у нашій державі необхідно відзначити різке зростання розмірів фінансування починаючи із 2015 року (рисунок 1).

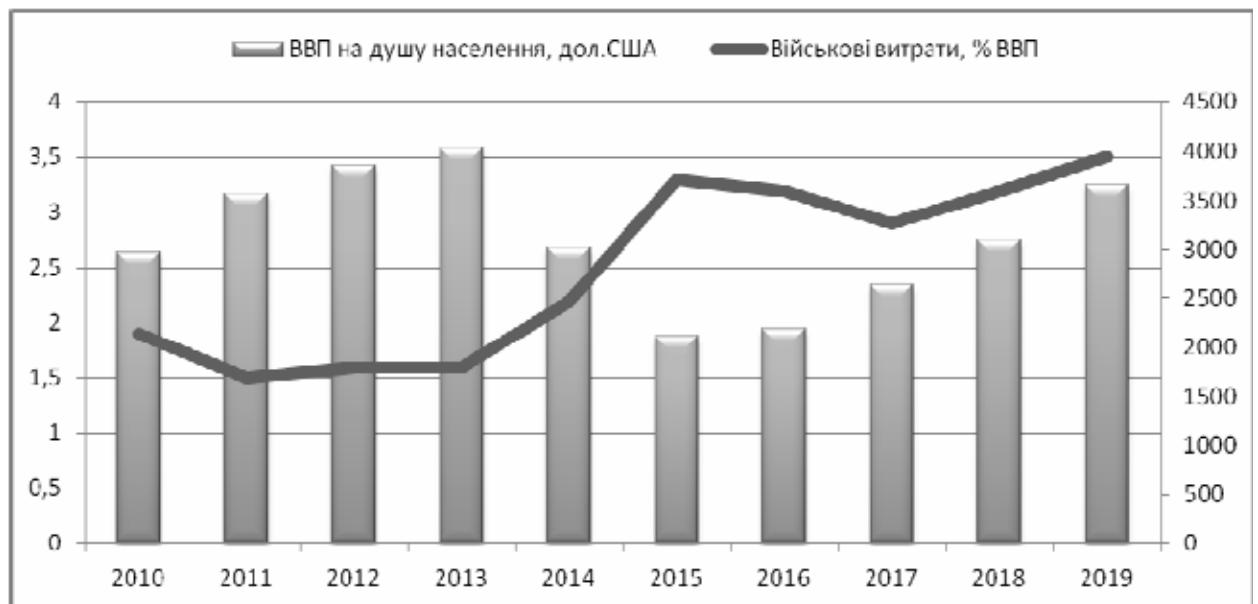

Рис. 1. Зміна ВВП на душу населення (дол.США) та військових витрат (% ВВП)

Примітка: побудовано автором на основ даних МВФ та SIPRI

Так, збільшення обсягів витратів на оборону спостерігаються у 2014 р. Як в грошовому, так і у процентному співвідношенні до ВВП спостерігається приріст витратів на реалізацію оборонної функції, зокрема у 2010 році розмір витрат становив 10,2 млрд. грн., у 2013 році – 15,3 млрд. грн., із початком військової кампанії на Сході України у 2014 році військовий бюджет 2015 року складав 49,3 млрд. грн., у 2016 році становив 58,1 млрд. грн., у 2017 році складав 94,9 млрд. грн. та у 2019 році – 105,5 млрд. грн.

У відсотку до ВВП спостерігаються ідентичні тенденції зростання від 1,5% у 2011 році до рівня 3,3% у 2015 році та 3,5% у 2019 році. Приріст витрат у співвідношенні до ВВП пов'язаний також із введенням військового збору у 2014 році, що дало можливість формувати значні видатки саме на реалізацію оборонної функції у нашій державі. Починаючи із серпня 2014 року до грудня 2018 року було отримано 49,96 млрд. грн. даного податку, зокрема із серпня до грудня 2014 року платники спрямували на підтримку української армії 2,5 млрд. грн., у 2015 році – 9,15 млрд. грн., у 2016 році – 11,45 млрд. грн., у 2017 році – 15,07 млрд.грн. та у 2018 році 11,8 млрд.грн. військового збору [18].

Більшість витратів Міністерства оборони спрямовуються на забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців як у грошовому, так і у натуральному вигляді. При цьому, існуюча структура витратів державного бюджету не дозволяє повністю задовольняти потреби Міністерства оборони України та забезпечити військовослужбовців їх соціальними гарантіями. Дослідження складу і структури витратів держбюджету України для Міністерства оборони у розрізі програмної класифікації дає підстави говорити, що найбільша частка фінансування припадає на програму 2101020 «Забезпечення діяльності Збройних Сил України та підготовка військ» та складає 70% від загальної суми коштів, виділених Міністерству оборони.

Війна негативно впливає на вітчизняний економічний розвиток та на основні показники економічної діяльності в країні. Зокрема, одним з критеріїв негативного впливу стало різке зниження розміру валового внутрішнього продукту, зокрема у перший рік війни ВВП нашої країни на душу населення знизився на 47,5% із показника 3014,6 дол.США у 2014 році до значення 2115 дол.США у 2015 році, що відповідає загальносвітовому тренду де відбувалися військові події.

На показник ВВП нашої країни впливають наслідки збройного конфлікту: руйнація виробничих потужностей, інфраструктури, транспорту, втрата здатності використання земель внаслідок обстрілів, мінування, забруднення. Крім того, виїзд робочої сили з території країни, втрати серед цивільного населення мають побічний вплив на цей показник [19].

Іншим негативним проявом є чітко виражена необхідність зростання витрат на оборонні заходи та реформування ЗСУ. Нами відмічено значний приріст витрат на оборонну функцію держави в заміні витратів на розвиток економіки, соціальної інфраструктури, зростання оплати праці та інші заходи економічного розвитку країни.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Військові витрати є важливими для національної безпеки країни, тому вони повинні бути визнані пріоритетними на даний час. Головною метою військових витрат є підвищення обороноздатності держави, в той час, як другорядним є створення робочих місць та організація інноваційних промислових технологій. Існують суперечливі думки щодо взаємозалежності величини військових витрат і економічним зростанням країн. Приклад України показує, що військові витрати збільшилися, ВВП на душу населення впав, економічний розвиток сповільнився. Але ця залежність в більшій мірі виникла внаслідок військового конфлікту, тому висновки не можуть бути однозначними. Саме даний аспект може слугувати основою для подальших досліджень у цій сфері.

Література.

1. Taimur R., Siddiqui Danish Ahmed (2019). The Effect of Military Spending on Economic Growth in the Presence of Arms Trade: A Global Analysis URL: <https://ssrn.com/abstract=3401331> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3401331>. (дата звернення 4.08.2020)
2. Nikolaidou Eftychia. (2016). The role of military expenditure and arms imports in the Greek debt crisis. *The Economics of Peace and Security Journal*. Vol. 11, No. 1 P. 18-27. | doi:10.15355/epsj.11.1.18.
3. Пустовійт Р. Ф. Військові витрати та їх вплив на національну економіку. *Фінанси України*. 2016. № 11. С. 79-93.
4. Harris G. (2004). Military expenditure in Sub-Saharan Africa: Why guns cost more than butter. FMF Monograph No. 39, first published in November 2004 by The Free Market Foundation.
5. Collier P. (2006). War and military expenditure in developing countries and their consequences for development. *The Economics of Peace and Security Journal*. No 1(1), P. 34-40.
6. Dumas J.(2002). The role of demilitarization in promoting democracy and prosperity in Africa, in Brauer, J and Dunne, J, eds, *Arming the south*, Palgrave, London: P. 15-33.
7. Ando S. (2009). The impact of defense expenditure on economic growth: Panel data analysis based on the Feder Model. *International Journal of Economic Policy Studies*. Vol. 4(1). P. 141–154.
8. Benoit E. (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*. Vol. 26(2). P. 271–280.
9. Hou N., Chen B. (2014). Military spending and economic growth in an augmented solow model: A panel data investigation for OECD countries. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. Vol. 20(3). P.395–409.
10. Shahbaz M., Afza, T., Shabbir, M. S. (2013). Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan. *Defence and Peace Economics* Vol. 24(2). P. 105–120. doi:10.1080/10242694.2012.723159.
11. Huang C., Mintz A. (1990). Ridge regression analysis of the defence-growth tradeoff in the United States. *Defence Economics*. Vol. 2(1). P. 29–37. doi:10.1080/10430719008404676.
12. Mintz A., Stevenson, R. T. (1995). Defense expenditures, economic growth, and the “peace dividend”: A longitudinal analysis of 103 countries. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 39(2). P. 283–305. doi:10.1177/0022002795039002004.
13. Danek T. (2013). Analysis of Relationship between Military Expenditure and Economic Growth. *The Business & Management Review*. Vol. 3(3). P.117-125.
14. Olofin O. (2012). Defence Spending and Poverty Reduction in Nigeria. *American Journal of Economics*. Vol. 2(6). P. 122-127.
15. Churchill S. A., Yew S. L. (2018). The effect of military expenditure on growth: An empirical synthesis. *Empirical Economics*. Vol. 55(3). P. 1357–1387.
16. Цюкало Л.В. Аналіз видатків на деякі види соціального забезпечення військовослужбовців збройних сил України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С.56 – 60.
17. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 №2469-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 1.07.2020 року).
18. Інформація про розміри надходження військового збору в Україні. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/main-figures> (дата звернення 1.08.2020 року).
19. Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> (дата звернення 4.08.2020 року).

References.

1. Rahman, T. and Siddiqui, D. A. (2019), “The Effect of Military Spending on Economic Growth in the Presence of Arms Trade: A Global Analysis”, Available at : <https://ssrn.com/abstract=3401331> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3401331>. (Accessed 4.08.2020).
2. Eftychia, N. (2016), “The role of military expenditure and arms imports in the Greek debt crisis”, *The Economics of Peace and Security Journal*, Vol. 11, No. 1, pp. 18-27. | doi:10.15355/epsj.11.1.18.
3. Pustoviit, R. F. (2016), “Military expenditures and their impact on the national economy”, *Finansy Ukrainy*, Vol 11, pp. 79-93.
4. Harris, G. (2004), “Military expenditure in Sub-Saharan Africa: Why guns cost more than butter”, *FMF Monograph*, vol. 39.
5. Collier, P. (2006), “War and military expenditure in developing countries and their consequences for development”, *The Economics of Peace and Security Journal*, Vol. 1(1), pp. 34-40.
6. Dumas, J. and Brauer, J (2002), “The role of demilitarization in promoting democracy and prosperity in Africa”, *Arming the south*, Palgrave, London, pp.15-33.
7. Ando, S. (2009), “The impact of defense expenditure on economic growth: Panel data analysis based on the Feder Model”, *International Journal of Economic Policy Studies*, Vol. 4(1), pp.141–154.
8. Benoit, E. (1978), “Growth and defense in developing countries”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 26(2), pp.271–280.

9. Hou, N. and Chen, B. (2014), "Military spending and economic growth in an augmented solow model: A panel data investigation for OECD countries", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, Vol.20(3), pp.395–409.
10. Shahbaz, M. Afza, T. and Shabbir, M. S. (2013), "Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan", *Defence and Peace Economics*, Vol. 24(2), pp. 105–120. doi:10.1080/10242694.2012.723159.
11. Huang, C. and Mintz, A. (1990), "Ridge regression analysis of the defence-growth tradeoff in the United States", *Defence Economics*, Vol. 2(1), pp.29–37. doi:10.1080/10430719008404676.
12. Mintz, A., & Stevenson, R. T. (1995), "Defense expenditures, economic growth, and the "peace dividend": A longitudinal analysis of 103 countries", *Journal of Conflict Resolution*, Vol.39(2), pp.283–305. doi:10.1177/0022002795039002004.
13. Danek, T. (2013). "Analysis of Relationship between Military Expenditure and Economic Growth", *The Business & Management Review*, Vol. 3(3). pp.117-125.
14. Olofin, O. (2012), "Defence Spending and Poverty Reduction in Nigeria", *American Journal of Economics*, Vol. 2(6), pp. 122-127.
15. Churchill, S. A., & Yew, S. L. (2018), "The effect of military expenditure on growth: An empirical synthesis", *Empirical Economics*, Vol. 55(3), pp.1357–1387.
16. Tsiukalo, L.V. (2018), "Analysis of expenditures on some types of social security for servicemen of the Armed Forces of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, Vol. 15. pp.56 – 60.
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On the national security of Ukraine"*,. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 1.07.2020).
18. The State Treasury Service of Ukraine (2020), "Information on the amount of military training in Ukraine", Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/main-figures> (Accessed 1.08.2020).
19. Baronin, A. (2017), "How military conflicts affect the economy", Available at: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> (Accessed 4.08.2020).

Стаття надійшла до редакції 20.08.2020 р.